

LOCUIREA ENEOLITICĂ DE LA SIBIU – *BALANȚA*

*Vasile Palaghie, Florentin Perianu, Raluca Maria Teodorescu**

Cuvinte cheie: Orașul Sibiu, Transilvania, eneolitic, cultura Baden, cultura Coțofeni, cultura Kostolac, cultura Glina, cultura Schneckenberg, Furchenstich, capăt de băț.

Keywords: City of Sibiu, Transylvania, eneolithic, Baden culture, Coțofeni culture, ure, Glina culture, Schneckenberg culture, Furchenstich, stick end.

Eneolithic habitation from Sibiu – *Balanța*

(Abstract)

From the territory of Sibiu we know several discoveries that highlight traces of late eneolithic habitations, right within the citadel perimeter: Primăria Veche, Piața Huet Piața Mică, etc. In this study we will discuss a new discovery, resulting from preventive archaeological research. Even if the area where the research was conducted does not provide a clear and overall image from which a narrower dating could result, we will try, with small observations, to focus on the material category to determine the affiliation within the cultures.

Context

Cercetarea arheologică preventivă în perimetrul aflat pe strada Calea Gușteriței¹, nr. 21–23 (Fig. 1), din orașul Sibiu a fost determinată de unele lucrări de construire demarate de diferite proiecte imobiliare dar și de rezultatul diagnosticului arheologic realizat în septembrie 2019. Anterior acestei date, tot în 2019, cercetările arheologice preventive executate pe terenul vecin au confirmat existența unui cimitir, datat pe baza inventarului la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX. Cel mai timpuriu indiciu este arătat de cartarea Francesco-Josefină (1869–1887) care indică aproximativ în această zonă un cimitir (Fig. 2).

În anul 1935, pe acest teren au fost construite clădirile fabricii Viktor Hess (Uzina Balanța, după 1947) (Fig. 3) și începând cu anul 2017, ce a mai rămas din construcții a fost demolat. Cert este faptul că în urma lucrărilor arheologice, pe lângă mormintele datate pe baza inventarului în perioada amintită mai sus, au fost cercetate două complexe eneolitice, situate în zona nord-vestică a suprafeței deschise (Fig. 4).

Descrierea complexelor

Primul complex, numerotat cu Cx. 2, a fost descoperit în imediata apropiere a fundației unui bloc aflat în construcție. Conturat la adâncimea de –1 m față de nivelul actual de călcare, acesta are o formă relativ rotundă, cu partea inferioară ușor alveolată. În momentul cercetării s-a constatat că partea superioară a complexului a fost puternic afectată de mormintele moderne dar și de lucrările edilitare (Fig. 5–6).

Al doilea complex, cercetat la aceeași adâncime, prezintă cel mai probabil o locuință adâncită, care a fost afectată parțial de fundația unei clădiri dar și de baza de beton a unui stâlp. Posibil că aceste două complexe care se regăsesc foarte aproape să fie în conexiune (Fig. 7–8).

Prezentarea materialului arheologic

Un lot infim al materialului arheologic provine din nivelul inferior al complexelor, un al doilea lot, destul de numeros fiind reprezentat în umplutura nivelurilor superioare sau din ceea ce a mai rămas în nivelul distrus de morminte sau lucrările care au deranjat locuirea preistorică.

Cantitativ, ceramica grosieră este destul de bine reprezentată, aceasta având în compoziție nisip cu granulație mare dar și pietricele sau mică. Culorile, în funcție de ardere, au nuanțe de la gălbui, cărămiziu, la cenușiu, într-un procentaj destul de mare, materialul ceramic fiind puternic exfoliat.

Cu o paritate relativ egală, ceramica semifină

* Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, Piața Mare, nr. 4–5, geminarom@yahoo.co.uk, florentin_florentin13@yahoo.com, ralucamaria.teodorescu@gmail.com.

¹ Lucrările din zonă au fost realizate de colective ale Muzeului Național Brukenthal. Mulțumim cu această ocazie colegei dr. Claudia Urduzia, pentru punerea la dispoziție a documentației.

este confecționată dintr-o pastă omogenă, din argilă bine frământată, având ca degresant nisipul fin. Dacă într-un procentaj relativ mare ceramica este exfoliată, acolo unde se păstrează angoba, vasele sunt bine netezite, pe unele păstrându-se chiar și lustrul. În gama cromatică predomină, în general, culorile închise, de la cenușiu la negru dar nu lipsesc nuanțele de brun, castaniu sau gălbui-cărmiziu.

Sărac în forme întregibile, repertoriul vaselor ceramice a fost reconstituit cu greu, ceea ce a condus la o încadrare dificilă în contextul unei faze sau subfaze așa cum au fost ele definite.

Unele materiale, chiar dacă nu sunt numeroase, pot fi atribuite tipului *ulcior*, discutat în literatura de specialitate, iar dacă tipologia lor rămâne greu de stabilit, câteva fragmente pot arăta jumătatea inferioară a unui vas cu corpul globular (Pl. 1/1). Există o serie de fragmente disparate care au legătură cu această categorie însă nu este exclus ca toarta cu pastile aplicate, gen *boabe de linte* (Pl. 1/8) să aparțină ulcioarelor de dimensiuni medii, dar cu siguranță, toarta în bandă lată (Pl. 1/9) care are ca punct de pornire buza vasului, aparține unui ulcior de dimensiuni mari. În partea superioară, acolo unde se unește cu buza, apar doi lobi mici care se ridică deasupra gurii vasului.

Din complexul 2 provin fragmente ceramice din care am putut reconstitui partea superioară a unei amfore (Pl. 1/4). Indiciul apartenenței la acest tip ne este redat chiar sub motivul unghiular unde se păstrează urmele de ruptură din vechime a unei torți dispuse pe diametrul maxim al vasului. Unele fragmente care pot documenta acest tip, pot arăta partea superioară a unui vas (Pl. 1/7), încadrarea relativă la tipologie fiind făcută pe baza dimensiunilor.

Dacă tot am amintit de torți, posibil ca și unele fragmente să fie un indiciu al apartenenței la acest tip de vas (Pl. 1/5–6). Torțile în bandă, rotunjite, sunt în general dispuse pe umărul sau pe diametrul maxim al vasului de tip amforă. La fel, bănuim, câteva fragmente care arată partea superioară a unor recipiente care, la fel de bine, pot fi atribuite acestui tip (Pl. 1/2–3). Nu în ultimul rând, trebuie amintite și fragmentele care arată zona superioară a unui recipient de mari dimensiuni, cu buza ușor evazată și subțiată spre muchie, cu gâtul cilindric (Pl. 1/10).

Din ambele complexe, din zona superioară dar și din suprafața răvășită, a fost recuperat material ceramic destul de fragmentar, acesta fiind dificil de încadrat la o categorie sau alta, tipologic putând

fi trimis în oricare grupă, *străchini sau castroane*². Aceste recipiente, sunt în general cu pereții arcuiți în zona superioară, cu partea inferioară de formă tronconică, fiind decorate sub buză sau în zona de curbură din care rezultă invazarea, cu impresiuni sau incizii.

Două din fragmentele ceramice, care rezultă din recipiente diferite, cu marginea puternic invazată spre interior (Pl. 2/1; Pl. 2/3), pot fi încadrate la acest tip, având în vedere dimensiunile mari pe care le prezintă. Al doilea fragment (Pl. 2/3) care aparține zonei superioare a unui castron pare că are buza îngroșată, în formă de „T” însă, constatăm că este doar o aplicație. Un alt fragment care ne atrage atenția (Pl. 2/2 – ø 40 cm), aparține părții superioare a unui castron de mari dimensiuni, cu pereții arcuiți, buza ușor invazată și îngroșată.

Datorită diferențelor date de dimensiuni, în câteva cazuri, putem încadra aici fragmentele din partea superioară a două vase de dimensiuni mari. Primul, are deschiderea largă a gurii (Pl. 2/4), buza evazată, gâtul scurt, arcuit, corpul de formă tronconică, cu umerii bombați iar al doilea, cu, umerii ușor bombați, gâtul înalt în formă de pâlnie, înclinat către exterior, acesta pornind direct din umăr (Pl. 2/5). Un fragment (Pl. 2/6) care face parte din zona superioară a unui castron de formă tronconică cu buza ușor evazată și teșită la interior este puternic exfoliat. Fragmentul mai prezintă urmele unor incizii dispuse vertical care pornesc din partea superioară.

O piesă care ne creează dificultate în procesul de încadrare constă într-un fragment din partea superioară a unui vas cu pereții arcuiți și buza puternic invazată (Pl. 3/1). Fragmentul în cauză, datorită diferențelor de dimensiuni, se încadrează la tipul castroane, cum este și cazul fragmentului din partea superioară a unui vas tronconic, cu buza ușor invazată (Pl. 3/2).

În categoria *străchinilor* putem încadra fragmentul din partea superioară a unui vas cu pereții arcuiți și buza invazată (Pl. 3/6). Fragmentul din partea superioară a unei străchini tronconice simple cu buza îngroșată și crestată la exterior (Pl. 3/3) sau fragmentul care provine din partea superioară a unui vas cu pereții ușor arcuiți și buza îngroșată la exterior (Pl. 3/5), merită atenție. Putem încadra la această categorie și fragmentul din partea superioară a unui recipient care are o formă tronconică simplă (Pl. 3/4), formă întâlnită în toate fazele. Dificilă este, însă, încadrarea unor fragmente la

² Popa-Gogâltan 2014, 66; Gogâltan-Molnár Kovács 2009, 81–82, nota 293; Ciugudean 2000, 23.

categoria aceasta (Pl. 3/8–9). Ele au dimensiuni medii, având corpul pântecos, umerii bombați cu gâtul scurt și deschiderea largă a gurii.

În lotul de materiale, dispunem de un singur fragment din partea superioară a unui vas cu pereții arcuiți și buza trasă în interior (Pl. 3/7) care teoretic poate fi încadrat la ambele tipuri, *boluri* sau *străchini*.

Prezența *vaselor borcan* în complexe sau în aria suprafeței cercetate este redusă fiind identificat un fragment care arată partea superioară a unui recipient de dimensiuni medii, cu gâtul scurt, umerii bombați și buza ușor evazată (Pl. 4/6).

Cea mai mare parte a materialului recuperat din complexe sau din perimetrul răvășit aparține categoriei grosiere, bine reprezentată de vasele de tip *oală*, prezente în mai tot arealul culturii Coțofeni. Numărul este destul de mare și poate indica aici prezența unor fragmente care se regăsesc în partea superioară a unor recipiente de dimensiuni medii și mari care au deschiderea largă a gurii, gâtul prelung și buza ușor evazată (Pl. 4/1) sau cu gâtul lung, de formă tronconică și umerii ușor bombați (Pl. 4/2). Unele recipiente sunt cu gâtul lung, de formă cilindrică, cu un orificiu sau mai multe, pentru suspendare (Pl. 4/3). Un element specific pentru acest tip de vase sunt aplicațiile plastice prezente în zona superioară, chiar sub buză, de forma unor creste sau nervuri verticale, grupate în acest caz câte trei, care nu depășesc marginea (Pl. 4/4) sau câte două, grupate la partea superioară a unui lob (Pl. 4/5).

Lotul de materiale nu duce lipsa unor fragmente care se regăsesc în partea superioară a unor recipiente de dimensiuni mari, cu deschiderea largă a gurii, buza ușor evazată, gâtul scurt și ușor arcuit (Pl. 4/7). Despre fragmentul de dimensiuni mari cu gât lung, arcuit, de formă tronconică (Pl. 4/8), credem că este o oală de mari dimensiuni poate chiar un vas de provizii. La aceeași categorie credem că se încadrează și recipientele de mari dimensiuni care au deschiderea largă a gurii, gâtul lung și arcuit, de formă tronconică, umerii bombați, corpul pântecos și buza rotunjită (Pl. 5/1) sau cu buza evazată și gâtul lung și arcuit, care prezintă două perforații (Pl. 5/2), pentru a fi ancorat sau mutat și nicidecum atârnat. Un alt subtip care se evidențiază în această categorie (Pl. 5/3) are buza rotunjită, puternic evazată și îngroșată către exterior, bine separată de gâtul vasului care este scurt și ușor arcuit.

O categorie destul de reprezentată în toate fazele culturii Coțofeni este evidențiată de *ceștile și cămile* cu diferitele subvariante, ordonate tipologic

de cei care s-au ocupat de fenomen³. Datorită stării destul de fragmentare a materialului arheologic, cu greu putem încadra aceste piese la o tipologie consecventă ținând cont că am reconstituit parțial unele profile specifice acestor categorii.

Prezența recipientelor de mici dimensiuni în complexe nu este numeroasă iar identificarea este îngreunată și de lipsa torților, un element definitoriu pentru această categorie⁴. Unele recipiente prezintă corpul ușor semisferic, gâtul ușor cilindric și buza ușor evazată (Pl. 6/1), altele au buza dreaptă și gâtul cilindric (Pl. 6/2) sau cu gâtul scurt și corpul ușor bombat (Pl. 6/3). La fel, unele fragmente reîntregesc parțial, profilul unor recipiente cu capacitate mai mare unde gura are o deschidere largă, buza dreaptă și ușor evazată, cu corpul probabil globular (Pl. 6/4), sau, o variantă a unei căni cu buza tăiată oblic (Pl. 6/5). Unele materiale ceramice care fac obiectul încadrării la tipul *cană*, se rezumă la partea superioară a unor recipiente cu buza oblică, gâtul ușor arcuit, trecerea de la umărul bombat la gât făcându-se printr-un prag bine definit (Pl. 6/6–7). Tot la acest tip putem încadra fragmentele ceramice care arată partea inferioară a unei căni cu fundul aplatizat (Pl. 6/8) sau toarta de cană, care se regăsește în fazele I și II (Pl. 6/9). Din lotul de materiale aferent complexului 2, în nivelul superior al umpluturii, se remarcă un fragment (Pl. 7/20), probabil din partea superioară a unui vas, puternic exfoliat. Pe buză se deosebește un buton alungit, ușor aplatizat. Foarte posibil că în partea inferioară a butonului să se continue cu o toartă.

Referitor la fragmentele ceramice care reprezintă partea superioară a unui recipient, se pot purta discuții datorită formei și a dimensiunilor care îi dau funcționalitatea dar și datorită decorului, motiv pentru care încadrarea tipologică este îngreunată. Spre exemplu, vasul de la Pl. 8/2a-b are deschiderea la gură de 13 cm, buza rotunjită, îngroșată către exterior și crestată oblic, gâtul scurt și corpul ușor bombat.

Pentru ornamentarea materialului ceramic din locuirea de la Balanța se întâlnesc tehnicile specifice culturii Coțofeni, cele realizate prin adâncire și în relief. Decorul prin adâncire, atât simplu cât și combinat, este reprezentat de incizie și impresiune, motivele întâlnite nefiind extrem de diversificate.

Decorul prin incizare apare cel mai frecvent sub buza recipientelor dar și pe corpul acestora fiind întâlnit în mai toată gama de vase, de la amfore,

³ Popa 2009, 579–582, manuscris.

⁴ Roman 1976, 20–21; Ciugudean 2000, 23–25; Dietrich et alii 2014, 349.

castroane, străchini și oale, până la recipiente mici, în maniera simplă: decorul cu linii înclinate în „V”, intersectate de incizii dispuse oblic (Pl. 7/1), benzi incizate înguste, hașurate oblic pe linie sau în interior și dispuse unghiular (Pl. 1/1, 4, 7; Pl. 6/7; Pl. 7/8, 12), incizii în rețea, în bandă verticală (Pl. 7/3, 15, 17–18), benzi verticale hașurate oblic în interior (Pl. 7/4), linii incizate întretăiate oblic (Pl. 7/5), linii incizate subțiri dispuse în *triunghiuri îngropate* (Pl. 5/2; Pl. 6/4; Pl. 7/6, 9, 16), dispuse în motivul *brăduț* (Pl. 7/7, 10–11), benzi incizate, hașurate oblic, care au laturile marcate cu câte un șir de impresiuni sau mici creștături, uneori sub forma unui bob de grâu (Pl. 8/1a-b), etc.

Un motiv rar este prezentat pe circumferința unui recipient și constă în linii dese, verticale, dispuse în două șiruri orizontale. De sub proeminența vasului pornesc trei șiruri verticale compuse din linii orizontale (Pl. 2/4).

Referitor la decorul realizat prin imprimare, raportat la totalitatea fragmentelor recuperate, acesta este slab reprezentat. În general, acestea apar pe buză (Pl. 6/4, 6), fie imediat sub, buză (Pl. 3/3; Pl. 4/1–4, 7) și pe gât în unul sau mai multe șiruri alungite, fie drepte sau semilunare și nu în ultimul rând pe umăr (Pl. 3/9). Fragmentele care întregesc parțial partea superioară a unui vas prezintă impresiuni dispuse în trei rânduri, vertical, ușor oblic (Pl. 8/2a-b), pe circumferința maximă aceste impresiuni fiind dispuse orizontal în patru rânduri, două câte două.

Aplicațiile plastice au forma unor creste, dispuse vertical pe buza recipientelor, două sau mai multe (Pl. 3/1; Pl. 4/4), unele generând un lob (Pl. 4/5), orizontal, imediat sub buză (Pl. 2/3) sau proeminențe alungite pe umăr (Pl. 2/4; Pl. 3/8; Pl. 7/13–14). Barbotina este reprezentată în general pe vasele cu dimensiuni mari (Pl. 7/2, 19). Aplicația *boabe de linte* apare pe corpul a două amfore destul de fragmentate, fix în zona umărului (Pl. 1/4, 7) sau pe toartă (Pl. 1/8). Decorul în relief constă și în brăuri, la unele recipiente, chiar la contactul dintre umăr și gât (Pl. 1/2–3).

Legături culturale

Ne-am propus în acest studiu să analizăm pe ceea ce avem, aspecte ce țin de formele sau ornamentația materialului arheologic. Într-o proporție covârșitoare, acesta a fost recoltat din suprafața distrusă, majoritatea aflându-se în poziție secundară și ca atare, indiciul care ne-ar fi putut duce la o restrângere a încadrării cât mai exacte ar fi relativ. De aceea am făcut uz doar de acel material care ne poate ajuta să înțelegem limitele locuirii, specificul

sau în ce măsură se mențin legături cu, comunități adiacente mai apropiate sau mai îndepărtate.

Pentru categoria ulcioarelor (Pl. 1/1) deși se regăsesc fragmente dispartate, putem discuta încadrarea relativă, atât tipologic cât și pe baza unor elemente specifice de decor care prezintă benzi incizate înguste, dispuse unghiular și hașurate oblic, cu analogii la Aiud-*Cetățuie*⁵, Unirea-*Dealul Cămării*⁶ sau Sântimbru⁷. Toarta în bandă lată (Pl. 1/9) care, cu siguranță aparține unui ulcior o regăsim atât în mediul Baden dar și în Coțofeni, la Ciumești IVb⁸, Sântandrei⁹, Peștera Igrîța¹⁰, Răcaș-*Peștera nr. 2* de la Stanul Cerbului¹¹, Cladova-*Dealul Carierei*¹², Poiana Ampoiului-*Piatra Corbului*¹³, etc.

Din inventarul complexului 2, unele fragmente par să arate partea superioară a unor amfore de mari dimensiuni (Pl. 1/4, 7), cu analogii la Gligorești-*Holoame*¹⁴ sau Cauce¹⁵. Interesant este faptul că aplicația *boabe de linte* apare numai pe aceste recipiente. De altfel, acestea prezintă o tehnică combinată ce constă într-un decor realizat atât prin incizare și imprimare cât și prin aplicare.

Torțile în bandă, rotunjite, care sunt dispuse în general pe umărul sau diametrul maxim al vasului de tip amforă le regăsim la Gligorești-*Holoame*¹⁶ dar și în alte locuri. Documentate în locuiri Coțofeni la nivelul fazei II, la Gligorești-*Holoame*¹⁷, Oarța de Sus-*Măgura*¹⁸, Cicău-*Săliște*¹⁹ sau la Rotbav-*Unghiul Gardului*²⁰, fragmentele care arată partea superioară a unor recipiente cu dimensiuni diferite (Pl. 1/2–3) pot foarte bine să fie atribuite acestui tip cum la fel și partea superioară a vasului de la Pl. 1/10, cu analogii la Gilău²¹.

Dificilă este încadrarea unor fragmente la categoria străchini sau castroane, diferențierea fiind

⁵ Ciugudean 2000, 48, Pl. 57/7.

⁶ Ciugudean 2000, Pl. 50/5.

⁷ Ciugudean 2000, Pl. 54/2.

⁸ Roman-Németi 1978, Pl. 11/3.

⁹ Roman-Németi 1978, Pl. 57/1.

¹⁰ Roman-Németi 1978, Pl. 15/2; Emodi 1984, 407, Pl. 11/46; Katócz 2022, 17, Pl. IV.

¹¹ Ghemiș *et alii* 2014, 20–21, Fig. 6–7; Ghemiș *et alii* 2014a, 31–34, Fig. 6–7; Katócz 2022, 18, Pl. V.

¹² Sava 2015, Pl. 18/5; Sava 2015a, 233, Pl. 147/5, autorul consideră toarta tipic Coțofeni; Vezi și concluzii Katócz 2022, 20.

¹³ Ciugudean 2000, 54, Pl. 72/8.

¹⁴ Popa-Gogâltan 2014, Tipul II, Pl. 18/2.

¹⁵ Ciugudean *et alii* 2005, 10, Pl. III/6, 9.

¹⁶ Popa-Gogâltan 2014, Pl. 41/2, 4, 6–7;

¹⁷ Popa-Gogâltan 2014, Pl. 17/1, Pl. 33/2;

¹⁸ Pop 2000, Abb. 2/10.

¹⁹ Ciugudean 2000, Pl. 48/3.

²⁰ Dietrich *et alii* 2014, Pl. 6/10.

²¹ Kalmar 1980, Fig. 15/1.

dată de dimensiunile mai mari ale celei de a doua categorii²².

Fragmentele care rezultă din partea superioară a unor recipiente, diferite ca subtipuri (Pl. 2/1, 3), cu marginea puternic invazată pe care le încadrăm la tipul castroane, au analogii la Gligorești-Holoame²³.

Un fragment care ne atrage atenția face parte din zona superioară a unui castron (Pl. 2/2, $\varnothing$ – 40 cm), cu buza invazată și îngroșată. Cu analogii mai timpurii, acest tip îl întâlnim la Cluj-Napoca-Polus²⁴ sau în partea de nord-vest al arealului culturii, la Girișu de Criș²⁵.

Câteva fragmente care ne arată profilul unui castron (Pl. 2/4) cu analogii în locuirile de la Cicău-Săliște sau la Unirea-Dealul Camării²⁶. Acesta este incizat într-o manieră rar întâlnită în cadrul culturii, motiv care ne duce cu gândul la Gligorești-Holoame²⁷. Pentru castronul tronconic (Pl. 2/6) cu buza ușor evazată și teșita la interior analogiile sunt mai rare, cea mai apropiată regăsindu-se la Gligorești-Holoame²⁸.

Printre fragmentele recuperate din zona adiacentă complexelor, unul arată partea superioară a unui castron (Pl. 3/1) cu buza invazată și trasă ușor către interior. Cu bune asemănări la Herculan-Peștera Hoților²⁹ în nivelul g, acesta este întâlnit sporadic în Transilvania, unii cercetători aducând în discuție influențe Kostolac³⁰. Pe buza vasului se observă trei creste distanțate, dispuse vertical care comportă impresiuni oblice³¹, aplicații care sunt întâlnite în faza II și III.

Din variantele comune, cel puțin pentru sudul Transilvaniei, fragmentul care face parte din zona superioară a unui castron cu buza ușor invazată (Pl. 3/2) are bune analogii în mai toate locuirile de faza II.

Celelalte recipiente, de tip *strachină*, prima cu buza îngroșată și crestată la exterior, de forma tronconică simplă (Pl. 3/3) și a doua (Pl. 3/4) sunt întâlnite la Rotbav-Unghiul Gardului³² sau

Gligorești Holoame³³, regăsindu-se atât în faza II cât și III. Din nivelul de umplutură al complexului 2 provine un fragment de vas (Pl. 3/7) cu pereții arcuți și buza trasă puternic în interior, care se încadrează la categoria *strachinilor*³⁴.

În privința *vaselor borcan*, a fost identificat un singur fragment (Pl. 4/6) cu bune analogii la Gilău³⁵ dar și la Gligorești-Holoame³⁶ însă cea mai mare parte a materialului recuperat din locuirea de la Balanța poate fi atribuit tipului *oală*. Am introdus aici materialul cel mai reprezentativ care indică diferitele subtipuri ce se regăsesc cu precădere în fazele II și III.

Unele vase au aplicații plastice dispuse vertical pe buză (în cazul nostru patru – Pl. 4/4), care nu depășesc marginea ci pornesc de la partea superioară a unui lob (Pl. 4/5) sau care au un orificiu pentru atârnare (Pl. 4/3) sau două (Pl. 5/2). Unele fragmente pot indica prezența unor vase de mari dimensiuni (Pl. 4/8; Pl. 5/1, 3) care, datorită capacității pot intra cu ușurință în categoria vaselor de provizii³⁷.

Prezența recipientelor de mici dimensiuni rămâne discutabilă, încadrarea tipologică fiind îngreunată și de lipsa torților, un element definitoriu în cadrul culturii³⁸. Cele cu buza ușor evazată (Pl. 6/1) se regăsesc pentru acest interval discutat, la Gligorești-Holoame³⁹ sau mai timpuriu, la Rotbav-Unghiul Gardului⁴⁰, iar cu buza dreaptă și gâtul cilindric (Pl. 6/2), la Băile Herculan-Peștera Hoților⁴¹ sau Rotbav-Unghiul Gardului⁴². Recipientele cu capacitate mai mare, cu deschiderea largă a gurii (Pl. 6/4) sau cu buza oblică (Pl. 6/5) se regăsesc în repertoriul culturii atât în faza II dar și în III.

³³ Popa-Gogâltan 2014, Pl. 25/2.

³⁴ Ciugudean 2000, 23, *strachina* cu marginea puternic invazată este întâlnită sporadic în așezările din Transilvania și Banat.

³⁵ Kalmar 1980, Fig. 15/3.

³⁶ Popa-Gogâltan 2014, Pl. 33/4 (apare de două ori, vezi cana cu corpul globular, 64–65).

³⁷ Popa-Gogâltan 2014, Tipul VIII, 72, Vase de bucătărie = de provizii. La noi, unele recipiente depășesc 50 cm în diametrul gurii, Pl. 5/1, 3; Pentru recipientul de la Pl. 5/2, orificiile sunt mult mai plauzibile pentru ancorare sau mutare decât pentru atârnare.

³⁸ Roman 1976, 20–21; Ciugudean 2000, 20–25; Dietrich *et alii* 2014, 349, catalog de forme.

³⁹ Popa-Gogâltan 2014, Pl. 26/2;

⁴⁰ Dietrich *et alii* 2014, Pl. 13/8, recipiente simple, mici cu profilul în S.

⁴¹ Roman 1976, Pl. 74/17 (Băile Herculan-Peștera Hoților, niv. f). Ornamentele simple prin incizare pot sugera o datare a lor încă din faza II.

⁴² Dietrich *et alii* 2014, Pl. 22/6, recipiente suple de mărime mică cu gât înalt.

²² Popa-Gogâltan 2014, 66; Gogâltan-Molnár Kovács 2009, 81–82, nota 293; Ciugudean 2000, 23.

²³ Popa-Gogâltan 2014, 66, Pl. 2/4, Pl. 30/10, Pl. 44/11, Pl. 56/2.

²⁴ Gogâltan-Molnár Kovács 2009, 81, Fig. 3/3, Fig. 4, Fig. 11/3A, Pl. XV/10.

²⁵ Roman-Németi 1978, 35, Pl. 59/5, Pl. 70/9.

²⁶ Ciugudean 2000, 23, Pl. 49/7, Pl. 52/3.

²⁷ Popa-Gogâltan 2014, 105, Pl. 37/11, 13.

²⁸ Popa-Gogâltan 2014, 66, Pl. 27/5; Pl. 44/16, 19.

²⁹ Roman 1976, Pl. 80/2; Roman 2010, 31, Fig. 70/2; Ciugudean 2000, 23, Pl. 96/2–3, varianta Ic, fără scară. La noi castron, datorită dimensiunilor.

³⁰ Ciugudean 2000, 50.

³¹ Ciugudean, 2000, 28.

³² Dietrich *et alii* 2014, Pl. 14/7, Pl. 20/1.

Unele recipiente cu buza oblică, care fac obiectul încadrării la tipul cană (Pl. 6/6–7), au bune analogii tot la Gligorești-*Holoame*⁴³, dar și fragmentele care arată partea inferioară a unei cană cu fundul aplatizat (Pl. 6/8) au bune similitudini în aceeași așezare⁴⁴ sau la Rotbav-*Unghiul Gardului*⁴⁵.

Toarta ușor înălțată (Pl. 6/9) care, cu siguranță aparține unei cană apare în repertoriul culturii Coțofeni⁴⁶ fiind specifică fazelor I și II.

În privința decorului care apare pe recipientele de la Balanța, ne atrage atenția un fragment pe care se observă linii înclinate în „V”, intersectate de incizii (Pl. 7/1) cu bune analogii la Răcaș-*Peștera nr. 2* de la Stanul Cerbului⁴⁷, dar și mai aproape, la Limba-*În Coastă*⁴⁸, sau la Unimăt-*Dîlboci*⁴⁹.

Cele două fragmente de la Pl. 8/1–2, recuperate din M. 108, unul din mormintele care deranjează stratul de cultură eneolitic, sunt decorate cu benzi incizate și hașurate oblic, laturile fiind marcate cu câte un șir de impresiuni. Cu analogii în nord-vestul Transilvaniei, acestea se regăsesc atât în bandă orizontală cât și verticală, la Berea Ia-b⁵⁰, Berea XX⁵¹, Pișcolț-sector G/1976⁵², Pișcolț-*Nisipărie*⁵³, Sănișlău III-*Ferma C.A.P*⁵⁴, Pericei Keller-tag⁵⁵, Ciumești⁵⁶, Peștera Igrița⁵⁷, în locații Coțofeni, la nivel Baden C. Aceste materiale sunt amintite în centrul Transilvaniei, la Budești-*Tăuți*⁵⁸, Chintelnic-*Știubei*⁵⁹, Florești-*Polus Center*⁶⁰ sau chiar în apropiere, la Rapoltu Mare-*Măgura Uroiului*⁶¹ unde se află în relație cu materiale Coțofeni documentate în subfaza IIb.

Fragmentul din partea superioară a unui

recipient de mari dimensiuni (Pl. 5/1), prezintă sub buză trei rânduri de impresiuni, dispuse orizontal două câte două. Acest element decorativ îl considerăm o expresie venită din mediul bănățean.

Propunerea lui N. Tasić, privind contactul dintre comunitățile Coțofeni și Kostolac care se produce la nivelul celei de a doua faze (târzii?) Kostolac⁶² este argumentat și de D. Nikolik care vede această relație la nivelul fazelor Coțofeni IIb-IIIa-b⁶³.

Analizând stratigrafia și materialul arheologic de la Herculan-*Peștera Hoților*, H. Ciugudean demonstrează că nivelurile f și g, acolo unde apar materiale Kostolac, trebuie plasate la începutul fazei III a culturii Coțofeni⁶⁴. Legat de acest sincronism, același cercetător aduce în discuție și paralelismul fazelor Coțofeni II-Baden C, cu o posibilă contemporaneitate parțială între faza Baden D și începutul fazei Coțofeni III⁶⁵. Tot aici este amintită și apariția aplicațiilor decorative de tradiție Baden, cum ar fi butonii discoidali care apar în partea superioară a torților⁶⁶.

Din lotul de materiale aferent complexului 2, din nivelul superior de umplutură, se remarcă un fragment, probabil din partea superioară a unui vas, puternic exfoliat (Pl. 7/20). Pe buză se deosebește un buton alungit, ușor aplatizat. Foarte posibil ca în partea inferioară a butonului să se continue cu o toartă. Nu excludem existența altui buton însă cu siguranță acesta este modelat în manieră Coțofeni, sursa de inspirație fiind, însă, de tradiție Baden. Cu apariții în locuirile de la Galați-*Bulbuce*⁶⁷, Presaca Ampoiului-*Piatra Brății*⁶⁸, Călnic⁶⁹, Căpuș-*Magura Căpușului*⁷⁰, Răchita-*Vârful Zăpozi*⁷¹ etc., acești butoni ușor aplatizați nasc o serie de discuții⁷².

La fel, fragmentele ceramice care, reconstituie

⁴³ Popa-Gogâltan 2014, 65, 181, Pl. 42/3; Pl. 45/12.

⁴⁴ Popa-Gogâltan 2014, 65, Pl. 8/5–6; Pl. 29/15.

⁴⁵ Dietrich *et alii* 2014, Pl. 11/7.

⁴⁶ Ciugudean 2000, Pl. 51/5 – acestea apar și în faza III, Pl. 68/5. Popa-Gogâltan 2014, Pl. 5/1.

⁴⁷ Katócz 2022, 18, Pl. V.

⁴⁸ Ciută-Gligor 1999, Pl. II/2; Ciugudean 2000, Pl. 62/2.

⁴⁹ Dumitrașcu 1969, Pl. V/3; Roman-Németi 1978, Pl. 65/5.

⁵⁰ Roman-Németi 1978, Pl. 16/8, Pl. 17/8.

⁵¹ Roman-Németi 1978, Pl. 20/9, 11.

⁵² Roman-Németi 1978, Pl. 21/13.

⁵³ Roman-Németi 1978, Pl. 29/2, Pl. 31/6, Pl. 42/6.

⁵⁴ Iercoșan 1991, 45, Fig. 3/1, Fig. 4/2, Fig. 15/1.

⁵⁵ Bejinariu 2005, 64, Pl. XVI/3.

⁵⁶ Roman-Németi 1978, Pl. 13/2, 9.

⁵⁷ Roman-Németi 1978, Pl. 15/2.

⁵⁸ Marinescu 1994, Pl. VI/6, Pl. VII/5–6; Marinescu 2003, Pl. VI/6, Pl. VII/5–6.

⁵⁹ Marinescu 1994, Pl. IX/4; Marinescu 2003, Pl. IX/4.

⁶⁰ Gogâltan-Molnár Kovács 2009, Pl. XXIV/2, 4; Pl. XXXV/19–20.

⁶¹ Bălos *et alii* 2004, 251, Pl. VI. Rap. 153; La acest nivel poate fi amintit, fragmentul de la Herculan-*Peștera Hoților*; Roman 2010, Pl. 60/9, nivel e₁-e_{VII}.

⁶² Tasić 1995, 65, 68.

⁶³ Nikolik 2000, 92.

⁶⁴ Ciugudean 2000, 53–54; Acest punct de vedere este împărtășit și de C. I. Popa 2009, 978, manuscris.

⁶⁵ Ciugudean 2000, 54; Ciugudean *et alii* 2005, 15–16; Pentru „așezări Coțofeni III incipient”, se înțelege subfaza IIIa Coțofeni. Acest aspect este văzut și de C. I. Popa 2012, 162.

⁶⁶ Ciugudean 2000, 54; C. I. Popa 2012, 162–163, împărtășește problema cu trimitere majoritară în faza Coțofeni III. Sugerează că se poate vorbi și de o modă însușită de olari încă din faza II. Popa 2009, 971–972, manuscris; Popa-Gogâltan 2014, 109.

⁶⁷ Lipovan 1982, Pl. II/23.

⁶⁸ Lipovan 1982, Pl. V/19.

⁶⁹ Roman 1976, Pl. 35/17.

⁷⁰ Gligor 1999, Pl. X/4–5.

⁷¹ Popa 2012, Pl. 59/4.

⁷² Crișan 1998, 5; Ciugudean 2000, 54; Ciugudean *et alii* 2005, 15–16; Popa 2009, 944, 967–972, manuscris; Popa 2012, 161–163; Popa-Gogâltan 2014, 109.

partea superioară a unui vas (Pl. 8/2a-b), ne-au pus în dificultate, atât din cauza tipologiei⁷³ dar și a dimensiunilor care îi dau funcționalitatea⁷⁴, motiv pentru care încadrarea este îngreunată. Vasul are deschiderea la gură de 13 cm, buza rotunjită, îngroșată către exterior și crestată oblic. Plauzibile sunt analogiile vestice unde elementul decorativ utilizat în ornamentarea acestui recipient prin realizarea impresiunilor fine, trădează influențe clare care vin din mediul Kostolac⁷⁵.

Cu analogii apropiate, cel puțin din punct de vedere motivistic, îl regăsim la Gligorești-*Holoame*⁷⁶ dar și în mediul Kostolac⁷⁷ sau chiar în Banat la Dubova-*Cuina Turcului*⁷⁸.

În cadrul descoperirilor din punctul Balanța se disting trei piese care aparțin unor statuete antropomorfe, în stare fragmentară. Descoperite în complexul 2, două din ele prezintă partea inferioară a corpului (Pl. 8/4–5) iar a treia, partea superioară (Pl. 8/3). Nu excludem ca piesa care reprezintă partea superioară să fie un întreg cu una din cele două părți inferioare.

1. Prima piesă (Pl. 8/3) este o statueta antropomorfă din care se mai pastrează partea superioară. În zona capului, marginile care dau forma discoidală nu se mai pastrează, fiind rupte din vechime. Aici se observă o mică porțiune din fațeta oblică, redată printr-o alveolare ușoară. De altfel, fiind una din piesele cele mai întâlnite în aria culturii Coțofeni pentru plastica antropomorfă, aceste statuete cu corpul plat au brațele ridicate în poziție de orantă. După cum se observă, piesei noastre îi lipsește un braț, acesta fiind rupt din vechime. Statueta este modelată din lut fin având o ardere bună cu nuanțe de la brun la brun închis. H=4,3 cm.

2. Statueta antropomorfă fragmentară, de tipul plat din care se pastrează partea inferioară care este de forma unui disc cu dimensiunile de 5,5x5,4 cm.

⁷³ Recipiente care apar în diferite medii la distanțe apreciabile. Gogâltan-Molnár Kovács 2009, 87, Pl. XXIX/4 – ceașcă; Ciugudean 2000, Pl. 69/3; Roman 1976, 23, Tip XVI- vasele care imită formele de metal, Pl. 32/4; tipologia bolurilor la Nikolić 2000, 40, tipul VIII, T XXXIX/15; Ulanici 1976, 47, Fig. 6/5 – cană, cu trimitere în mediul Kostolac (pentru tehnica cu snurul răsucit, Tasić 1995, 68, o consideră de origini stepice; Tuțulescu 2016, 146, ornament apărut la Brăneț în faza IIb-Coțofeni, preluat din arealul grupului Orlea-Sadovec); Iercoșan 1990–1991, Fig. 4/2, mediul Baden C, fără încadrare tipologică;

⁷⁴ Gogâltan-Molnár Kovács 2009, nota 289 și 293.

⁷⁵ Popa 2009, 976, manuscris.

⁷⁶ Popa-Gogâltan 2014, 110, Pl. 21/4, Pl. 64/2.

⁷⁷ Nikolić 2000, Belo Brdo, Pl. II/10; Majdan-Sararici, Pl. XXV/5; Obala Tamisa, Pl. XXVII/1; Mostanga, Pl. XXVI/6.

⁷⁸ Boroneanț 2020, Fig. 13, Adăpostul Mic.

Ambele fațete sunt ornamentate. Partea din față este decorată cu două registre aproximativ egale care constau în linii ce coboară din partea superioară către cea inferioară, formând în totalitate, motivul *căpriorilor*. Pe revers, primul rând de impresiuni urmează forma aproximativă a piesei iar următoarele, până în zona centrală, par să formeze un triunghi cu vârful în jos, deoarece în zona superioară, două sau trei linii de impresiuni par să meargă către stânga, posibil să închidă registrul. Am fi tentați să discutăm aici de maniera de lucru a suprafeței însă, lipsește „tehnica de execuție prin imprimarea formelor în șanțulețele trasate inițial, prin incizie”.

3. Statueta antropomorfă fragmentară de tipul plat. Și aici se păstrează partea inferioară de formă aproximativ discoidală cu dimensiunile de 6,1x4,6 cm. Partea din față este decorată cu patru registre cu impresiuni circulare de mici dimensiuni, realizate cu un obiect ascuțit și dispuse oblic. Primul registru din stânga-sus, este format din 9 linii, al doilea registru din dreapta-jos din 5 linii, fiind și cele mai lungi. Aceste două intercalează registru din stânga-jos format din 8 linii dar și cel de sus format din trei linii. Aceste patru registre cu impresiuni circulare par să formeze în centru-dreapta al piesei, un romb. Partea opusă, suntem tentați să afirmăm că este decorată cu incizii dispuse în motivul *brăduțului*, plasate în diagonală, cu capul în jos sau în sus. Fragmentul este confecționat din lut fin care prezintă nuanțe de la brun închis până la cenușiu.

Aceste statuete antropomorfe care se termină în partea inferioară în formă de disc, partea superioară cu capul discoidal, oblic, cu brațele poziționate orizontal sau ridicate în sus, în poziție de orantă, sunt cel mai des întâlnite în aria culturii Coțofeni, în fazele II și III. Încadrate la tipul II – *statuete cu brațele în orantă*⁷⁹, acestea au fost semnalate cu precădere în Transilvania dar și în Oltenia, în locuirile de la: Agrișteu-*Dealul Cetății*⁸⁰, Boarta-*Cetățuie*⁸¹, Călnic-*Dealul Mare*⁸²,

⁷⁹ Popa 2009, 790, manuscris.

⁸⁰ Lazăr 1975, 38–39, Pl. IX; Lazăr 1979, 28, Pl. XVI/1a-b; Lazăr 1995, 74–75, Pl. LIX/30–31; Popa 2004, 129, Pl. IV/3, Pl. V/4; Popa 2006, 53, Pl. 4/1; Rîșcuța 1996, 70, Pl. II/2, 8; Ciugudean 2000, 39, Pl. 118/5–6.

⁸¹ Dumitrașcu-Togan 1971, 427–434, Pl. VI/1a-b, 2a-b; Roman 1976, 30–31, Pl. 51/9, 11; Lazăr 1979, 31, Pl. XVI/4, 6–7; Rîșcuța 1996, 70, Pl. I/4, Pl. II/5; Ciugudean 2000, 39, Pl. 118/1–2; Popa 2004, 129, Pl. IV/5, Pl. V/3.

⁸² Lazăr 1979, 35, Pl. XVI/5; Rîșcuța 1996, 70, Pl. II/4; Ciugudean 2000, 39, Pl. 118/4, 8; Popa 2004, 129, Pl. IV/6, Pl. V/12; Popa 2006, 53, Pl. 4/4.

Lelicieni-*Locul Oprit*⁸³, Lopadea Veche-*Jidovină*⁸⁴, Pianu de Jos-*Poder*⁸⁵, Razboieni⁸⁶, Seușa-*Gorgan*⁸⁷, Seușa-*În Gruț*⁸⁸, Turdaș-*Luncă*⁸⁹, Unirea-*Dealul Cămărit*⁹⁰, Păuleni-Ciuc-*Dâmbul Cetății*⁹¹ sau Mondoia-*Vârful Cuculici*⁹². Unii cercetători sunt de părere că, poziția acestor statuete cu mâinile ridicate în poziția de orantă trebuie văzută ca un adorant al unei divinități, nu ca o divinitate⁹³.

O altă categorie importantă a descoperirilor, în aria culturii Coțofeni, o reprezintă gama de topoare confecționate din piatră. Deocamdată, datorită varietății acestor piese dar și a stării fragmentare, acolo unde s-au păstrat, toate acestea au permis discutarea și clasificarea în cea mai mare parte doar din punct de vedere tipologic. Suntem convinși că problemele de interpretare morfologică dar și de funcționalitate se vor rezolva într-un viitor apropiat. Cercetătorii care s-au aplecat asupra fenomenului au creat câteva clasificări ale topoarelor cu tipuri și subtipuri fără să ajungă la un consens general.

Pentru piesa amintită care provine din nivelul distrus, partea văzută de sus este aproximativ dreaptă cu o linie mediană în relief, cea de jos având linie arcuită, cu o dublă fațetare și cu tăișul și muchia, ascuțite. Piesa noastră prezintă caracteristicile celor descrise de-a lungul vremii unde, unele topoare au o anumită îngroșare în zona perforată. Din păcate toporul este spart din vechime și nu putem aduce dovezi clare pentru elementul comun dat de ceafa cilindrică⁹⁴. Posibil că acesta,

din punct de vedere tipologic, să intre în categoria topoarelor perforate de *tipul a3b*⁹⁵ însă, dacă ne raportăm la tipologia propusă de H. Ciugudean pentru Transilvania și Banat, toporul amintit se încadrează la *tipul 2-topoare perforate* cu varianta *2c-topoare de luptă*⁹⁶.

Varietatea topoarelor fiind foarte apropiată din punct de vedere tipologic, aceasta s-ar încadra la C. I. Popa în categoria *B-topoare perforate*, probabil în categoria tipului *B3-topoare de luptă* cu diferențele lor subtipuri⁹⁷. Făcând referire la analogii în ariile adiacente, S. Dumitrașcu discută, dacă aceste “topoare de luptă” din piatră, aparțin în marea lor majoritate, culturii Coțofeni sau nu⁹⁸.

Aceste topoare, cu variantele lor documentate în Transilvania, le întâlnim la Boarta-*Cetățuie*⁹⁹ sau Căpud-*Măgura Căpudului*¹⁰⁰. În zona Banatului, genul acesta de topoare încadrate la diferențele subtipuri mai apare la Dezna¹⁰¹, Susani-*La Râpi*¹⁰² iar în Oltenia, la Bârsești-*Chiciurla*¹⁰³, sau Coțofenii din Dos¹⁰⁴. Având în vedere că tipologia este destul de diversificată, cele mai apropiate analogii le găsim la Căpâlna-*Mucea Ștezii*¹⁰⁵, Sebiș (Arad)¹⁰⁶ sau la Alba-Iulia-*Pârâul Iovului*¹⁰⁷. În privința importurilor, influențelor sau sincronismelor, de-a lungul vremii s-au purtat câteva discuții pertinente¹⁰⁸ cu privire la mediul din care provin.

O altă piesă care ne pune în dificultate a fost descoperită în poziție secundară într-unul din mormintele moderne, M. 171, piesă care apare în literatura de specialitate sub denumirea de *capăt de băț*. Aceasta este de formă tronconică, cu părțile

⁸³ Roman 1976, 30–31, 38, Pl. 51/5–7; Rișcuța 1996, 70, Pl. I/1–3; Ciugudean 2000, 39, Pl. 117/6; Pl. 118/3–4; Popa 2004, 129, Pl. V/1–2, 8.

⁸⁴ Roman 1976, 30–31, Pl. 51/8; Rișcuța 1996, 70, Pl. II/3; Ciugudean 2000, 39, Pl. 117/5; Popa 2004, 129, Pl. V/6; Popa 2006, 53, Pl. 4/2.

⁸⁵ Roman 1976, 30–31, 46, Pl. 51/12; Rișcuța 1996, 70, Pl. III/1; Ciugudean 2000, 39, Pl. 117/1; Popa 2004, 129, Pl. V/7; Popa *et alii* 2004, 37.

⁸⁶ Popa *et alii* 2004, 36–39, Fig. 7 – piesa nu are partea inferioară în formă de disc.

⁸⁷ Popa-Ciută 2016, 164, Pl. 1/1, Pl. 3/1a-b, Fig. 1.

⁸⁸ Ciută 2017, Fig. 3–4.

⁸⁹ Roska 1941, 302, Pl. CXXIX/20; Vlassa 1966, 15, Pl. C/13 (colecția Zsófia Torma); Luca 2001, 92, Pl. 3/1 (campaniile anilor 1992–1995); Popa 2004, 129, Pl. IV/2, Pl. V/13.

⁹⁰ Ciugudean 1983, 49–50, Fig. 1–2; Moga-Ciugudean 1995, 199, Pl. 3/3–4; Rișcuța 1996, 70, Pl. I/5, Pl. II/1; Crișan 1998, Pl. V/7–8; Ciugudean 2000, 39, Pl. 117/2–3; Popa 2004, 129–130, Pl. V/5, 11.

⁹¹ Kavruk *et alii* 2022, 105, Pl. 14/2.

⁹² Popa 2004, 129, Pl. V/10.

⁹³ Popa 2009, 762, manuscris;

⁹⁴ Popa 2009, 421, manuscris. Descriere pentru îngroșarea din zona perforată și ceafa cilindrică.

⁹⁵ Roman 1976, 17.

⁹⁶ Ciugudean 2000, 31.

⁹⁷ Popa 2009, manuscris, 421–422.

⁹⁸ Dumitrașcu 1967, 82–83.

⁹⁹ Dumitrașcu-Togan 1971, 427, Pl. V/29; Lazăr 1979, 30; Lazăr 1980, 22, aceste topoare nu pot fi clasificate.

¹⁰⁰ Lazăr 1979, 32, Pl. VIII/1; Ciugudean 2000, 31, Pl. 121/3.

¹⁰¹ Roman 1976, 17, Pl. 9/1. Reprezentativă este linia mediană dar și îngroșarea din zona perforării.

¹⁰² Roman 1976, 17, Pl. 9/6.

¹⁰³ Roman 1976, 17, Pl. 9/12; Tuțulescu 2016, 56, Fig. 28/5.

¹⁰⁴ Roman 1976, 17, Pl. 10/5.

¹⁰⁵ Moscalu 1979, 396, Fig. 6/3; Popa 2012, 117, Pl. 84/3 (corpul arcuit).

¹⁰⁶ Dudaș 1976, 23, Pl. I/18a-b.

¹⁰⁷ Material inedit. Alba Iulia-Pârâul Iovului cu o locuire Coțofeni III, din cercetări preventive 2017. Nivelul al doilea aparține unei locuiri Soimuș.

¹⁰⁸ Munteanu 1991, 417, asupra topoarelor de luptă cu profil curbat; Szekely 1997, 34; Ciugudean 2000, 55; Ciugudean 2003, 99–102; Popa 2009, 991–992, manuscris; Popa 2012, 175–177, discuții privind relația în faza târzie a culturii Coțofeni și orizontul Glina III-Schenckenberg;

laterale concave în partea superioară și drepte în partea inferioară¹⁰⁹. Piesa este confecționată dintr-o pastă semifină, culoarea capătă la exterior în urma arderii fiind portocaliu-cărămiziu, în interior miezul fiind cenușiu.

În stadiul actual al cercetărilor, cea mai nouă piesă de tipul celor numite *capăt de băț* este documentată la Ocnele Mari-Zdup¹¹⁰, fiind descoperită într-o locuire care aparține culturii Glina¹¹¹.

Concluzii

Zona de sud a Transilvaniei, într-un cadru mai larg, rămâne din păcate o necunoscută dată fiind și lipsa materialelor publicate sau chiar a săpăturilor. Stratigrafia din această locație, distrusă în cea mai mare parte, nu a putut fi valorificată pentru a obține indicii cu privire la durata locuirii de aceea ne-am raportat în general la tipologia și decorul artefactelor. Tot aici amintim că materialul ceramic recuperat din complexe este cantitativ mic, raportat la numărul celui din suprafață.

Astfel, putem spune că unele elemente care definesc o datare relativ mai timpurie a materialelor recuperate din complexe sau din perimetru reprezintă lipsa totală a tehnicii *furchenstich* în ornamentarea vaselor sau a motivului *scăriței/gardului*, un element decorativ utilizat des din faza III Coțofeni. Lipsesc cu desăvârșire celebrele cești cu toarta supraînălțată, un element definitoriu pentru faza III a culturii Coțofeni. La fel, ornamentația des întâlnită pe recipientele cu corpul globular, în tehnica *triunghiuri îngropate* ne fac trimitere la o serie de exemplare mai timpurii.

Decorul cu linii înclinate în „V”, intersectate cu incizii dispuse oblic sau benzile incizate înguste, hașurate oblic în interior și dispuse unghiular sunt specifice fazei II. O încadrare mai restrânsă o face fragmentul de cană a carei toartă ușor supraînălțată, este comună fazelor I și II sau chiar forme ale unor căni la care se constată o aplatizare intenționată a fundului.

Pe de altă parte, există câteva materiale recuperate din zonă care ne sugerează o etapă mai evoluată a locuirii cum sunt cele care au bune asemănări cu formele unor, recipiente din nivelul f de la Băile Herculane-Peștera Hoților.

Materialele de tradiție Baden descoperite în poziție secundară în unul din mormintele moderne nu aduc o relevanță sau vreun aport la încadrarea mai restrânsă a locuirii, în schimb fragmentul cu

buton, executat în manieră Baden este documentat în Transilvania la nivelul fazei III. Toarta în bandă lată cu proeminențe are apariții în nord-vestul Transilvaniei în fazele IIB-III în schimb, în centru sau în Banat, este documentată în faza III.

Tot din lotul de materiale recuperate din perimetrul distrus, aflate în poziție secundară fac parte și materiale cu evidente origini Kostolac. Decorul vasului, unde sub buză au fost realizate impresiuni formate din câte trei șiruri organizate pe verticală, îl întâlnim în mediul Kostolac dar și în Banat, la Dubova-Cuina Turcului (Adăpostul Mic) și în Transilvania, la Gligorești-Holoame, la nivelul fazei III.

Recent H. Ciugudean¹¹², amintind despre relația Kostolac-Cotofeni din zona Banatului, aduce în discuție o variantă regională, de altfel discutată¹¹³ de P. Roman, ca răspuns la V. Boroneanț, cu privire la o variantă¹¹⁴ a culturii Kostolac. Oricum ar fi, contactele de scurtă sau lungă durată și chiar a unei conviețuiri evidente a celor două entități, au dus la crearea unor procedee tehnice în special în privința ornamentării vaselor. În fine, cu mici reticențe, consideram fragmentele ceramice descoperite în punctul Balanța, în poziție stratigrafică secundară drept o variantă banățeană a fenomenului cultural Kostolac.

Un alt element descoperit în poziție secundară în perimetrul cercetat, este un topor fragmentar cu profilul curbat, amintit în literatura de specialitate la categoria *topoare de luptă*.

Acest tip de topor a purtat câteva discuții în ultimii ani, vis-a-vis de apariția lui în mediul Coțofeni III. H. Ciugudean are reticențe în privința importurilor Schneckenberg, reconsiderând aceste influențe în mediul post-Coțofeni. C.I. Popa confirmă existența acestora în cadrul unor locuiri post-Coțofeni care aparțin bronzului timpuriu¹¹⁵, însă, discutând încadrarea topoarelor, admite că asemenea descoperiri se cunosc în faza târzie a culturii Coțofeni și la începutul epocii bronzului timpuriu¹¹⁶.

Apariția capătului de băț într-un context secundar nu complică problema, cea mai nouă piesă de acest tip fiind amintită în locuirea Glina de la Ocnele Mari-Zdup. În privința relațiilor, aceste comunități interacționează abia la nivelul subfazelor târzii din faza III-Coțofeni cu faza „Govora-Runcuri” a culturii Glina, fază care corespunde acesteia, în urma

¹⁰⁹ Rustoiu 1995, 61, Pl. I, tip III d.

¹¹⁰ Schuster et alii 2014, 79–80, 86, Pl I/1.

¹¹¹ Pentru cronologia relativă a culturii Glina – Băjenaru 2002 sau absolute – Băjenaru 1998.

¹¹² Ciugudean 2000, 54, nu se pronunță.

¹¹³ Roman 1976, 54–55.

¹¹⁴ Boroneanț 1966, 250–252.

¹¹⁵ Popa 2009, p. 991–992.

¹¹⁶ Popa 2012, p. 177.

expansiunii către vest¹¹⁷, cu precizarea influențelor puternice Kostolac.

Am ajuns într-un punct în care trebuie subliniat faptul că locuirea de la Balanța sau ceea ce a mai rămas din aceasta este ușor atipică datorită poziționării acesteia într-o zonă mlăștinoasă, fiind un perimetru supus mereu inundațiilor¹¹⁸, un loc, deloc propice desfășurării activităților umane.

Stratigrafia, în urma cercetărilor diferă de la un punct la altul, datorită puternicelor intervenții antropice, de la mormintele din perioada modernă la umpluturi de beton, conducte, materiale de construcție, deșeuri dar și a intervențiilor conexe de-a lungul timpului sau demolărilor repetate. Cert este faptul că ambele complexe s-au conturat la adâncimea de aproximativ –1 m, partea superioară a acestora fiind distrusă.

În baza acestor date, nu am obținut indicii convingătoare care să ne arate o intensitate sau mai degrabă o durată a locuirii, în acest sens putând face observații doar asupra materialelor arheologice pentru un *terminus ante quem*.

Cert este faptul că materialul arheologic recuperat din zona inferioară a complexelor dar și o parte, aflat în poziție secundară în perimetrul cercetat, este unitar, ducându-ne cu gândul la subfaza IIb, târziu. Nici pe departe nu putem vorbi de o regionalizare în aceasta zonă, ci mai degrabă de o locuire cel mai probabil cu un proces îndelungat, care rămâne ancorată în timp la nivelul acestei subfaze târzii în dauna materialului dar care, primește impulsuri sau mai degrabă importuri ceea ce o va face să dăinuiască și în faza următoare.

Am amintit poziția tranșantă a unor cercetători cu privire la prezența comunităților Coțofeni până în faza II, în sud-estul Transilvaniei, a elementelor sudice care par să succedă aceste locuiri și nu în ultimul rând problema pusă în centrul regiunii.

Existența unor materiale descoperite în poziție secundară în perimetrul cercetat nu schimbă cu nimic încadrarea relativă a materialului majoritar. Problematika topoarelor curbate a fost discutată îndelung în literatura de specialitate și nu mai este cazul să reluăm, cum la fel este și cea a capătului de băț. În acest stadiu, nu există nici o dovadă care să prelungească dăinuirea locuirii Coțofeni la nivelul subfazelor IIIb-IIIc așa cum au fost definite, în

schimb, apariția toporului sau a capătului de băț, ne sugerează prezența unor urme în apropiere la nivelul unei faze mai târzii Coțofeni și chiar cu trecere în epoca bronzului timpuriu. În această fază a înțelegerii dimensiunilor cercetării, fără o dată C¹⁴ recoltată dintr-un complex, rămânem la simple speculații și ipoteze de lucru.

BIBLIOGRAFIE

- Crișan 1998
S. Crișan, Câteva observații privind procesele de interferență între culturile Baden și Coțofeni în vestul României. *Ziridava* XXI (1998), 3–13.
- Băjenaru 1998
R. Băjenaru, Discuții privind cronologia absolută a culturii Glina. *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 1, 49 (1998), 3–22.
- Băjenaru 2002
R. Băjenaru, Date noi privind cronologia Bronzului timpuriu în jumătatea sudică a României. *Apulum* XXXIX (2002), 105–143.
- Bălos et alii 2004
A. Bălos, A. Ardeu, R. Stăncescu, C. Mitar, Șt. Andrei, V. Papp, P. Straja, Rapolu Mare, com. Rapoltu Mare, jud. Hunedoara. Punct: Măgura Uroiului. *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2003. A XXXVIII-a Sesiune Națională de rapoarte arheologice*, Cluj-Napoca, 26–29 mai 2004. Cluj-Napoca (2004), 250–251.
- Bejinariu 2005
I. Bejinariu, Cercetările arheologice de la Giurtelecu Șimleului-Coasta lui Damian (III). Descoperirile culturii Coțofeni. *Sargeția* XXXIII (2005), 51–93.
- Boroneanț 1966
V. Boroneanț, Cultura Kostolac de la Cuina Turcului, *Studii de Istorie Veche* 17, 2 (1966), 345–353.
- Ciugudean 1983
H. Ciugudean, Noi piese de plastică antropomorfă aparținând culturii Coțofeni. *Apulum* XXI (1983), 49–52.
- Ciugudean 2000
H. Ciugudean, *Eneoliticul final în Transilvania și Banat. Cultura Coțofeni*, Timișoara (2000).
- Ciugudean 2003
H. Ciugudean, Noi contribuții privind bronzul timpuriu din Transilvania. *Apulum* XL (2003), 89–122.
- Ciugudean et alii 2005
S.A. Luca, C. Roman, D. Diaconescu, H. Ciugudean, G. El Susi, C. Beldiman, *Cercetări arheologice în Peștera Cauce*, vol. 2, Sibiu (2005).

¹¹⁷ Popa 2009, 190 cu stratigrafia de la Ocnele Mari-Zdup, 992; Aici poate fi amintit și toporul de la Govora-Băi (Petre-Govora 1976, 10, Fig. 7/6); În acest sens, Băjenaru 2002, 113–114 și urm.; Băjenaru 1998, 3–4.

¹¹⁸ Material mai timpuriu din perimetrul cetății – Luca-Boroffka 1995, Fig. 2–3; Luca et alii 2003, 191–192; Marcu Istrate 2007, 93, Pl. 30.

- Ciută 2017
M. M. Ciută, O statueta antropomorfă recent descoperită la Șeușa-În Gruî (com. Ciugud, jud. Alba). *Sargeția S.N. VIII (XLIV)* (2017), 139–147.
- Ciută-Gligor 1999
M. Ciută, A. Gligor, O descoperire aparținând culturii Coțofeni în situl arheologic de la Limba-În Coastă (jud. Alba). *Apulum XXXVI* (1999), 55–80.
- Dietrich *et alii* 2014
L. Dietrich, O. Dietrich, C. E. Ștefan, Așezările Coțofeni de la Rotbav, Transilvania de sud-est. (Cristian-Eduard Ștefan, Mihai Florea, Sorin-Cristian Ailincăi, Cristian Micu), *Studii privind preistoria sed-estului Europei*, Brăila (2014), 337–410.
- Dudaș 1976
Fl. Dudaș, Descoperiri eneolitice pe valea Crișului Alb. *Crisia VI* (1976), 21–34.
- Dumitrașcu 1967
S. Dumitrașcu, Note asupra culturii Coțofeni. *Lucrări științifice* 1 (1967), 79–98.
- Dumitrașcu 1969
S. Dumitrașcu, Săpăturile arheologice de la Unimăt. *Studii și Comunicări. Satu Mare I* (1969), 41–46.
- Dumitrașcu-Togan 1971
S. Dumitrașcu, G. Togan, Săpăturile arheologice de la Boarta-Cetățuie (jud. Sibiu). *Acta Musei Napocensis VIII* (1971), 423–438.
- Emödi 1984
I. Emödi, Descoperiri ale culturilor Coțofeni și Baden în peșterile Igrîța și Izbîndiș. *Acta Musei Napocensis XXI* (1984), 405–431.
- Ghemiș *et alii* 2014
C. Ghemiș, T. Rus, R. Kovács, Între sacru și profan – o descoperire aparținând culturii Coțofeni din peștera „Stanu cerbului” (sat. Luncasprie, com. Dobrești, jud. Bihor). *Crisia XLIV* (2014), 19–28.
- Ghemiș *et alii* 2014a
C. Ghemiș, T. Rus, R. Kovács, Between Sacred and Profane – a Discovery Belonging to the Coțofeni Culture inside „Stanu Cerbului” Cave (Bihor County). *Ziridava XXVIII* (2014), 31–37.
- Gligor 1999
A. Gligor, Materiale arheologice aparținând culturii Coțofeni din așezarea Măgura Căpușului (jud. Alba). *Buletinul cercurilor științifice studențești* 5 (1999), 63–81.
- Gogâltan- Molnár Kovács 2009
Fl. Gogâltan, Z. Molnár Kovács, Locuirea Coțofeni. (S. Mustăț, Fl. Gogâltan, S. Cociș, A. Ursuțiu), *Cercetări arheologice preventive la Florești Polus Center, ClujNapoca*. (2009), 27–202.
- Iercoșan 1991
N. Iercoșan, Așezarea din perioada de tranziție la epoca bronzului de la Sanislău (jud. Satu Mare). *Acta Musei Napocensis XIV–XV* (1990–1991), 43–60.
- Kalmar 1980
Z. Kalmar, Descoperiri eneolitice la Gilău. *Acta Musei Napocensis XVII* (1980), 393–416.
- Katócz 2022
Z. Katócz, Observații tipologice și comparative cu privire la ulcioarele din finalul epocii cuprului. *Crisia LII* (2022), 11–34.
- Kavruk *et alii* 2022
V. Kavruk, D. Buzea, J. Puskás, D. Ștefan 2022, The Păuleni-Ciuc – Dâmbul Cetății fortified site at the crossroads of trans-mountain connection routes: the dynamics of cultural diversity, interplay, ritual and power in the Southeast Carpathian Region from ca. 4500 BC to 350 AD. (V. Sirbu, D. Ștefan, M-M. Ștefan), *Hidden Landscapes. The Lost Roads, Borders and Battlefields of the South-Eastern Carpathians*, Târgoviște (2022), 97–150.
- Lazar 1975
V. Lazăr, Cultura Coțofeni în județul Mureș (I). *Marisia V* (1975), 29–42.
- Lazăr 1979
V. Lazăr, Așezări de înălțime cu terase ale culturii Coțofeni în Transilvania. *Marisia IX* (1979), 27–38.
- Lazăr 1980
V. Lazăr, Așezări de înălțime cu terase Coțofeni în Transilvania (III). *Marisia X* (1980), 11–30.
- Lazăr 1995
V. Lazăr, *Repertoriul arheologic al județului Mureș, Târgu Mureș* (1995).
- Lipovan 1982
I.T. Lipovan, Așezările purtătorilor culturii Coțofeni din bazinul Ampoiului (I). *Apulum XX* (1982), 9–32.
- Luca 2001
S.A. Luca, *Așezări neolitice pe Valea Mureșului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaș-Luncă. I. Campaniile anilor 1992–1995*, Alba Iulia (2001).
- Luca-Boroffka 1995
S.A. Luca, N. Boroffka, New prehistoric discoveries from Sibiu, Romania. *Apulum XXXII* (1995), 73–82.
- Luca *et alii* 2003
S.A. Luca, Z.-K. Pinter, A. Georgescu, *Repertoriul arheologic al Județului Sibiu*, Sibiu (2003).
- Marcu Istrate 2007
D. Marcu Istrate, *Sibiu. Piața Huet. Monografie arheologică I*, Alba Iulia (2007).

- Marinescu 1994
G. Marinescu, Cercetări și descoperiri arheologice aparținând bronzului timpuriu (cultura Coțofeni) în nord-estul Transilvaniei. *Revista Bistriței* VIII (1994), 9–31.
- Marinescu 2003
G. Marinescu, Cercetări și descoperiri arheologice aparținând bronzului timpuriu (cultura Coțofeni) în nord-estul Transilvaniei. (G. Marinescu), *Cercetări arheologice în județul Bistrița-Năsăud*, Bistrița (2003), 287–321.
- Moga-Ciugudean 1995
V. Moga, H. Ciugudean, *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Alba Iulia (1995).
- Moscalu 1979
E. Moscalu, Sondaje și cercetări de suprafață. *Cercetări arheologice* III (1979), 385–400.
- Munteanu 1991
M. Munteanu, Topoare, alte piese de piatră și însemne ale puterii din epoca bronzului, din sud-estul României. *Pontica* XXIV (1991), 407–418.
- Nikolić 2000
D. Nikolić, *Kostolačka kultura na teritoriji Srbije*, Belgrad (2000).
- Petre-Govora 1976
Gh.I. Petre-Govora, Aspecte ale începutului epocii bronzului în nord-estul Olteniei. *Buridava* 2 (1976), 7–33.
- Pop 2000
D. Pop, Die Coțofeni Siedlung von Oarța de Sus-Măgură. *Angustia* 5 (2000), 73–84.
- Popa 2004
C.I. Popa, Reprezentări speciale pe ceramica de tip Coțofeni. Aspecte ale cultului urano-solar în preistorie. *Apulum* XLI (2004), 113–145.
- Popa 2006
C.I. Popa, O groapă de cult Coțofeni de la Sebeș-Râpa Roșie. *Apulum* XLIII/1 (2006), 45–70.
- Popa 2009
C.I. Popa, Cultura Coțofeni. Cu specială privire asupra Transilvaniei. Vol. I. Teză de doctorat-manuscris, Alba Iulia (2009).
- Popa 2012
C. I. Popa, *Contribuții la preistoria Văii Sebeșului. Locuiri Coțofeni din zona deluroasă*, Alba Iulia (2012).
- Popa-Gogâltan 2014
C.I. Popa, Fl. Gogâltan, *Locuirea Coțofeni de pe grindul de la Gligorești-Holoame (jud. Cluj). Un studiu arheologic privind așezările multistratificate de la cumpăna mileniilor IV–III a. Chr.*, Cluj-Napoca (2014).
- Popa-Ciută 2016
C.I. Popa, M.M. Ciută, Plastica antropomorfă Coțofeni de la Șeușa-Gorgan (jud. Alba). (D. Micle, A. Stavilă, C. Oprean, S. Forțiu), *Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie. In Honorem Prof. Univ. Dr. Adrian Bejan – Arhevest* IV/1, Timișoara. (2016), 163–182.
- Popa et alii 2004
C.I. Popa, G.T. Rustoiu, P. Popovici, Două noi piese de plastică preistorică. *Patrimonium Apulense* IV (2004), 36–48.
- Rișcuța 1996
C. Rișcuța, Plastica antropomorfă a culturii Coțofeni. *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești* II (1996), 69–76.
- Roman 1976
P.I. Roman, *Cultura Coțofeni*, (București) 1976.
- Roman 2010
P.I. Roman, Băile Herculane-Peștera Hoților. (P.I. Roman), *Săpături arheologice în bazinul dunărean al Porților de Fier*, București. (2010), 11–113.
- Roman-Németi 1978
P.I. Roman, J. Németi, *Cultura Baden în România*, București (1978).
- Roska 1941
M. Roska, *A Torma Zsófia-Gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem-és régiséggyűjtőjéből*, Cluj (1941).
- Rustoiu 1995
G. Rustoiu, Tipologia „capetelor de băș” aparținând culturilor bronzului mijlociu din România. *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești* 1 (1995), 61–72.
- Sava 2015
V. Sava, *Eneoliticul târziu în Bazinul Mureșului Inferior*, Cluj-Napoca (2015).
- Sava 2015a
V. Sava, *Neolithic and Eneolithic in the Lower Mureș Basin*, Cluj-Napoca (2015).
- Schuster et alii 2014
C. Schuster, I. Tuțulescu, M. Negru, Despre „capetele de băș” din epoca bronzului din sudul României. *Istros* XX (2014), 79–115.
- Székely 1997
Z. Székely, *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, București (1997).
- Tasić 1995
N. Tasić, *Eneolithic Cultures of Central and West Balkans*, Belgrad (1995).

Tușulescu 2016

I. Tușulescu, *Perioada de tranziție spre epoca bronzului în zona deluroasă și montană a Olteniei*, Târgu-Jiu (2016).

Vlassa 1966

N. Vlassa, Douăsprezece figurine cu cap mobil de la Turdaș. *Sargeția IV* (1966), 9–16.

Ulanici 1976

A. Ulanici, Noi cercetări arheologice la Brăneș. *Cercetări arheologice II* (1976), 33–72.

Harta/Map 1. Vedere satelitară a Sibiului. Zona cercetată și locația fostei fabrici./
Satellite view of Sibiu. Researched area and location of the former factory.

Harta/Map 2. A doua ridicare topografică a Imperiului Habsburgic – Francesco-Iozefină, 1869–1887. Cu roșu – localizarea cimitirului./
Second topographic survey of the Habsburg Empire – Francesco-Josephine, 1869–1887. With red – location of the cemetery.

Foto./Photo. 1. Uzina Balanța – fotografie de ansamblu./*Balanța factory – overall photo.*

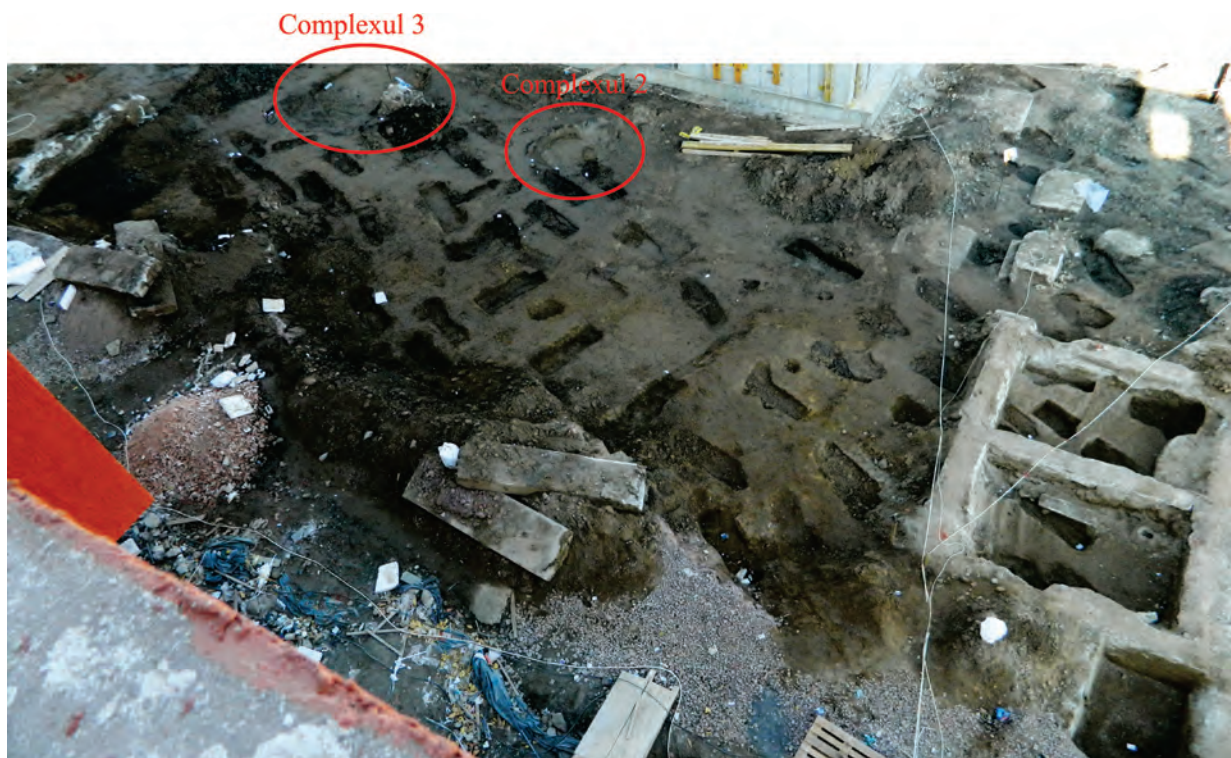

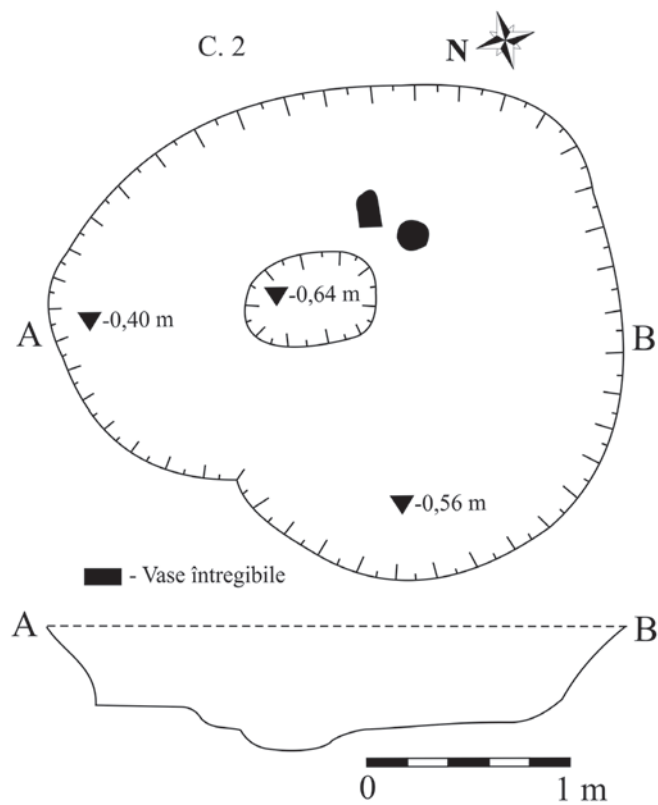
Foto./Photo 2. Imagine de ansamblu din timpul cercetărilor arheologice./*Overall image from archaeological research.*

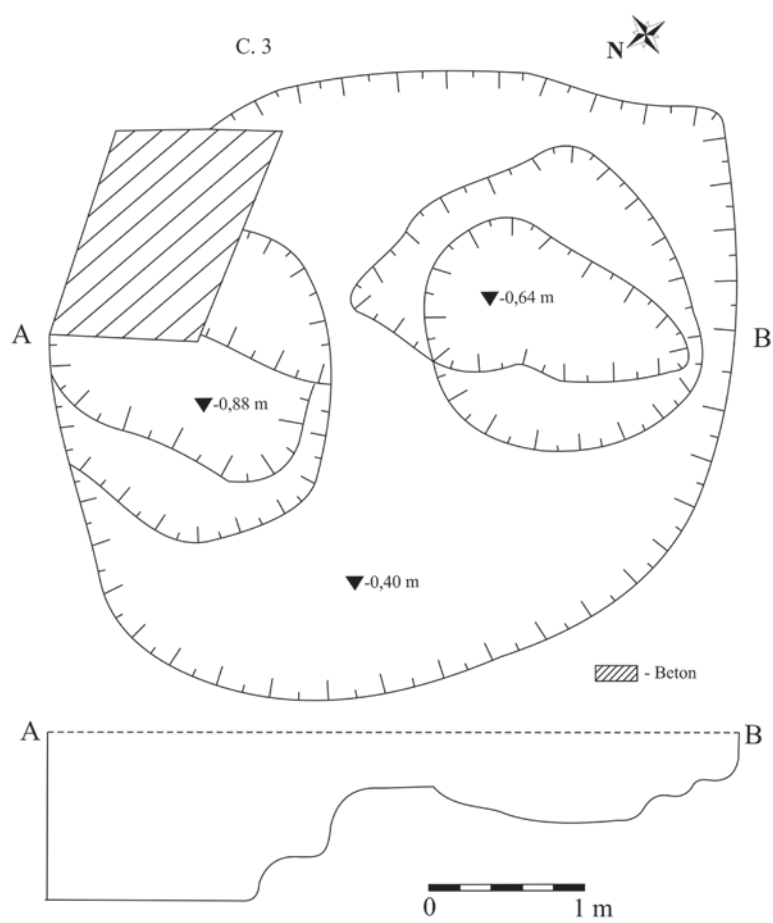
Foto./Photo. 3. Complexul 2 după golire./Feature 2 after emptying.

Foto./Photo. 4. Complexul 3 la secționare./Feature 3 after cross section.

Planul/Plan 1. Complexul 2./Feature 2.

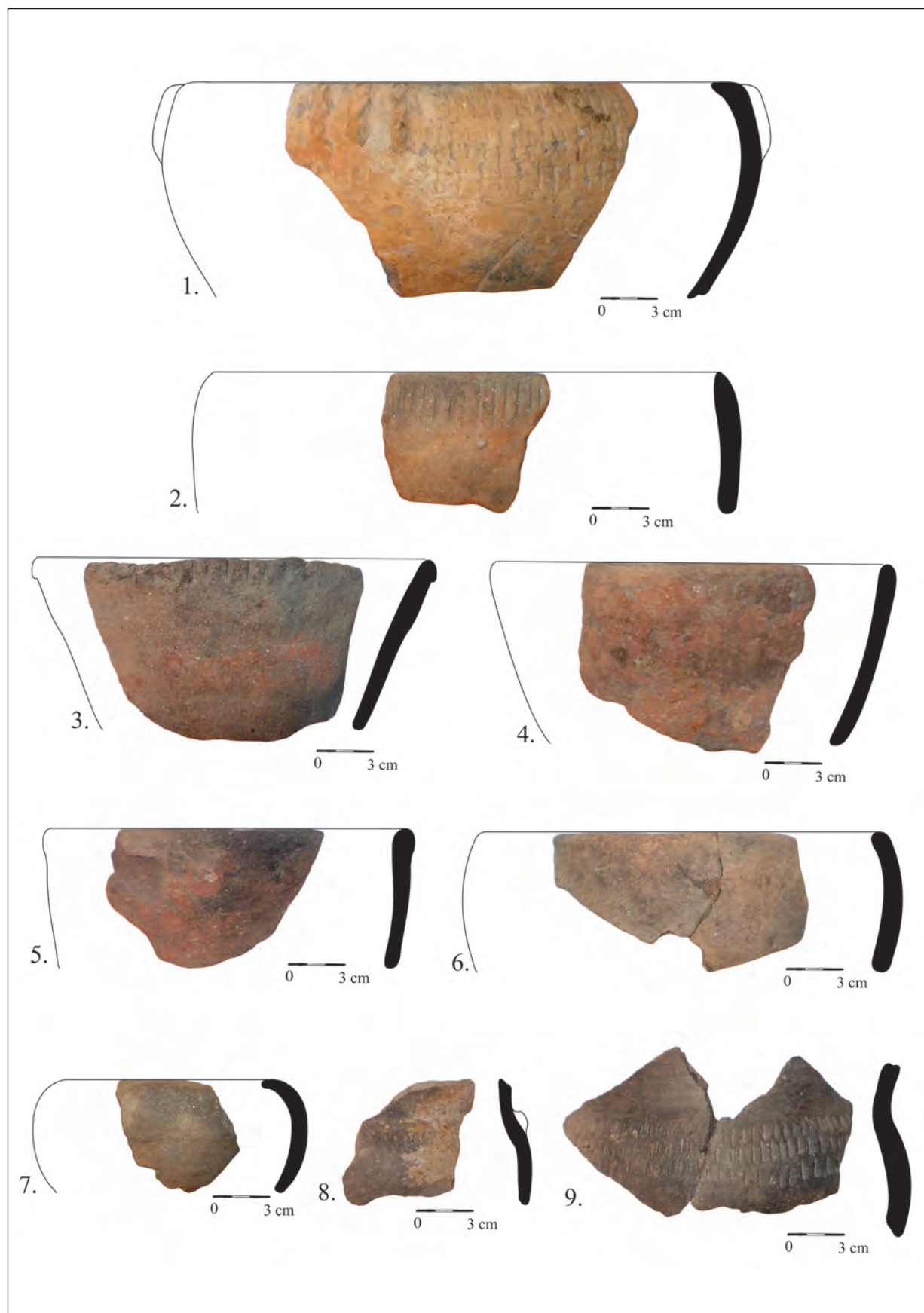
Planul/Plan 2. Complexul 3./Feature 3.

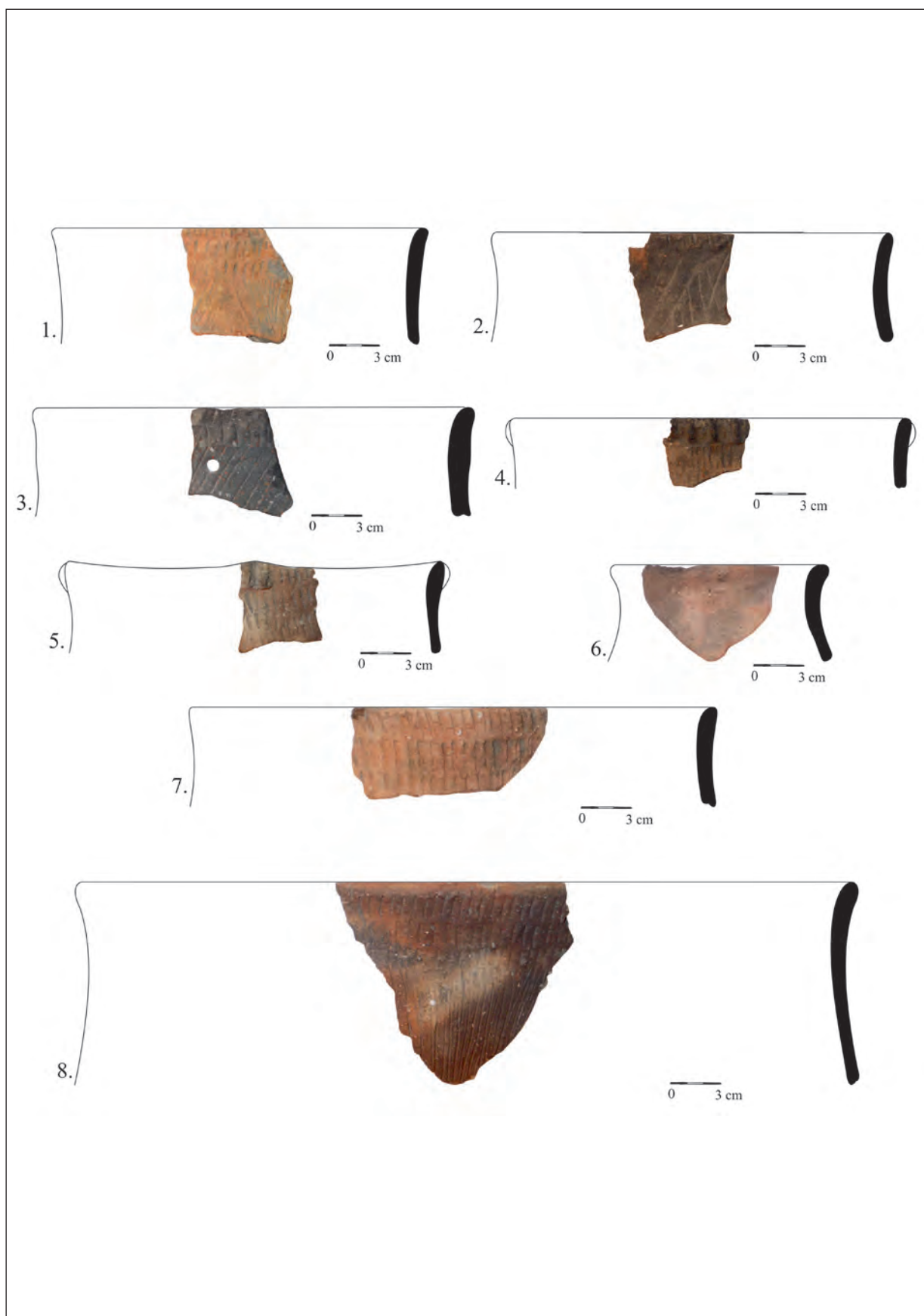
Planşa/Plate 1. Materiale arheologice. Fragmente de amfore şi ulcioare./
Archaeological materials. Fragments of amphorae and jugs.

Planşa/Plate 2. Materiale arheologice. Fragmente de castroane./*Archaeological materials. Fragments of bowls.*

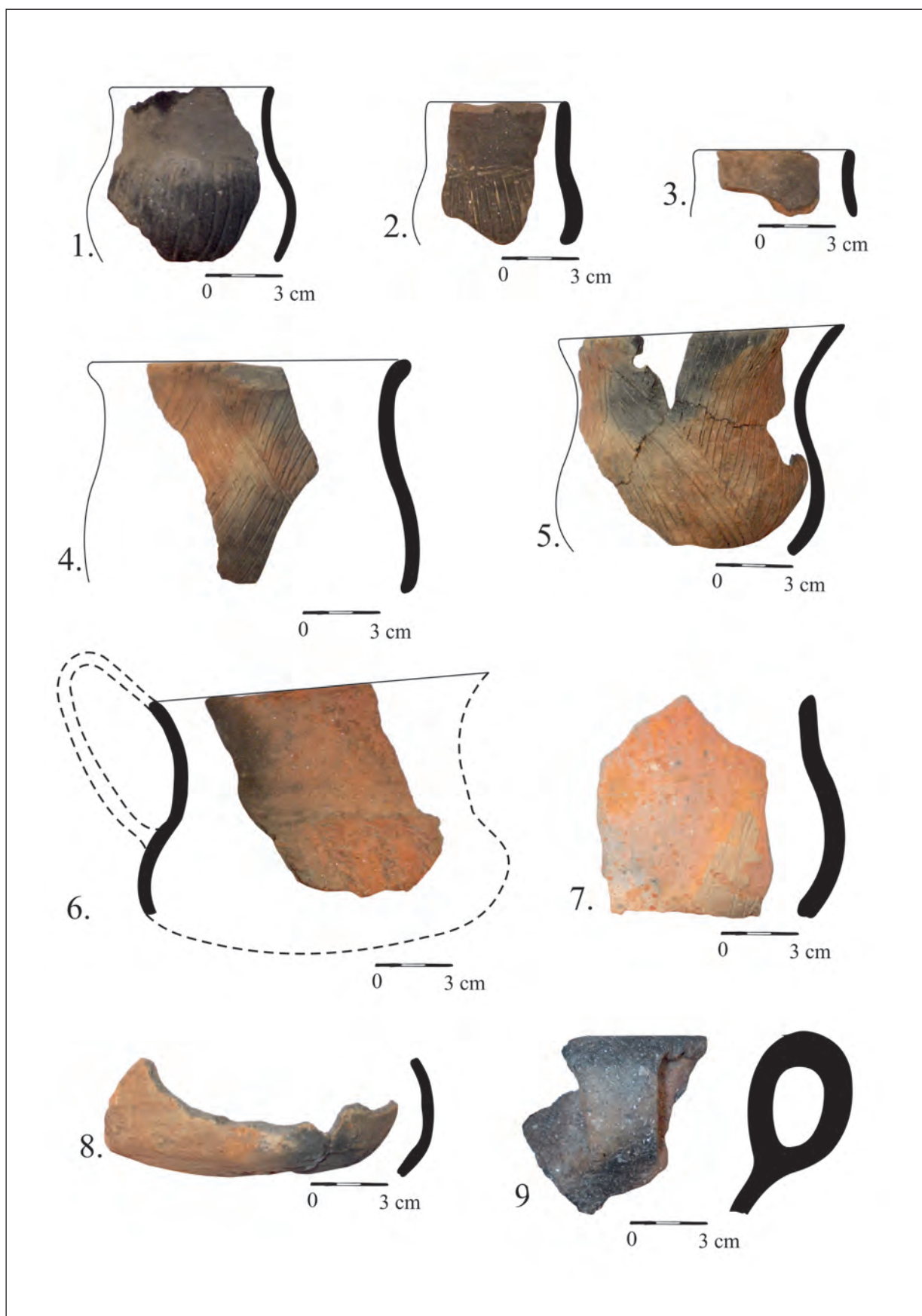
Planşa/Plate 3. Materiale arheologice. Fragmente de castroane şi străchini./
Archaeological materials. Fragments of bowls and plates.

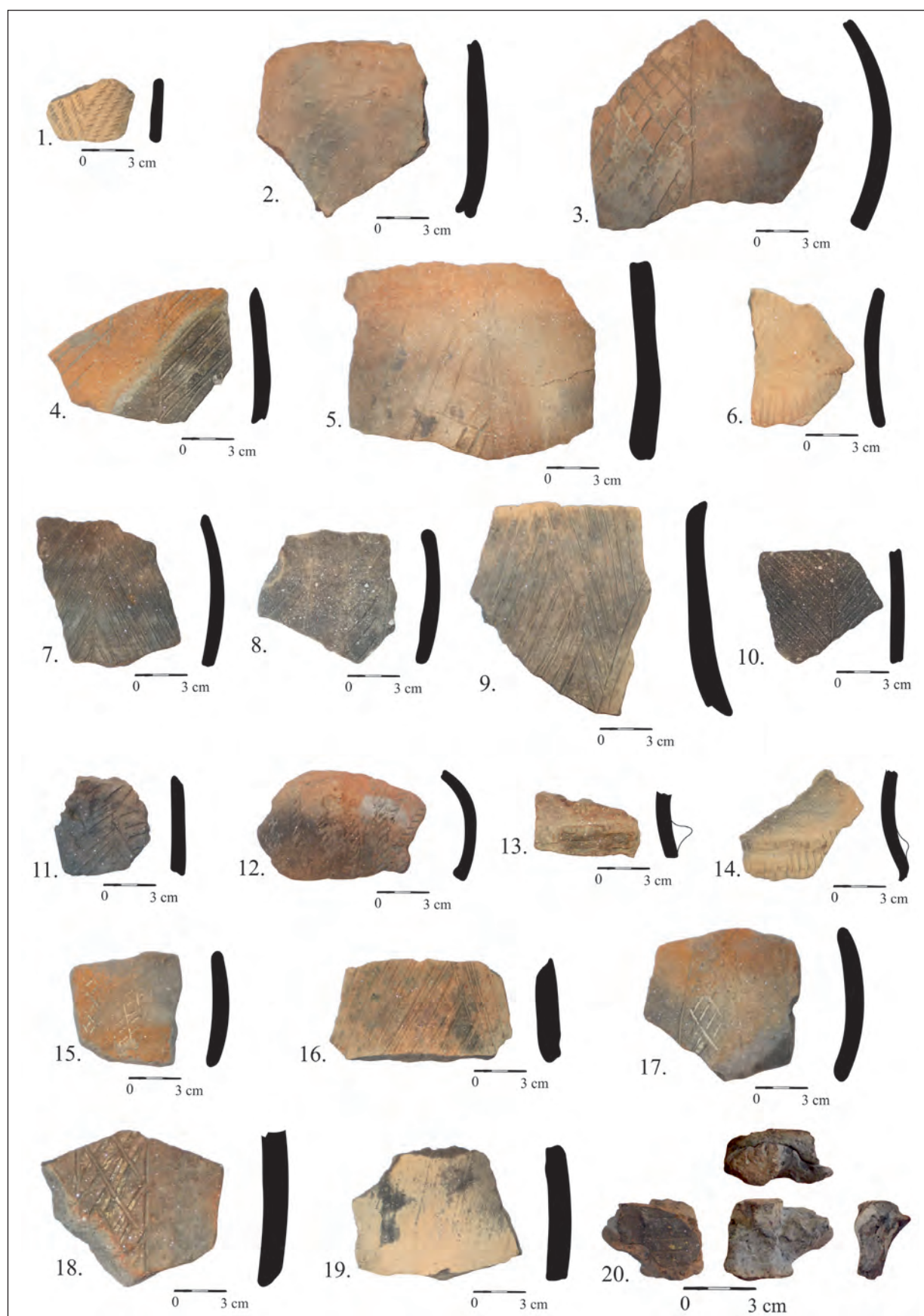
Planşa/Plate 4. Materiale arheologice. Fragmente de oale, vase borcan şi vase de provizii./
Archaeological materials. Fragments of pots, jars and storage vessels.

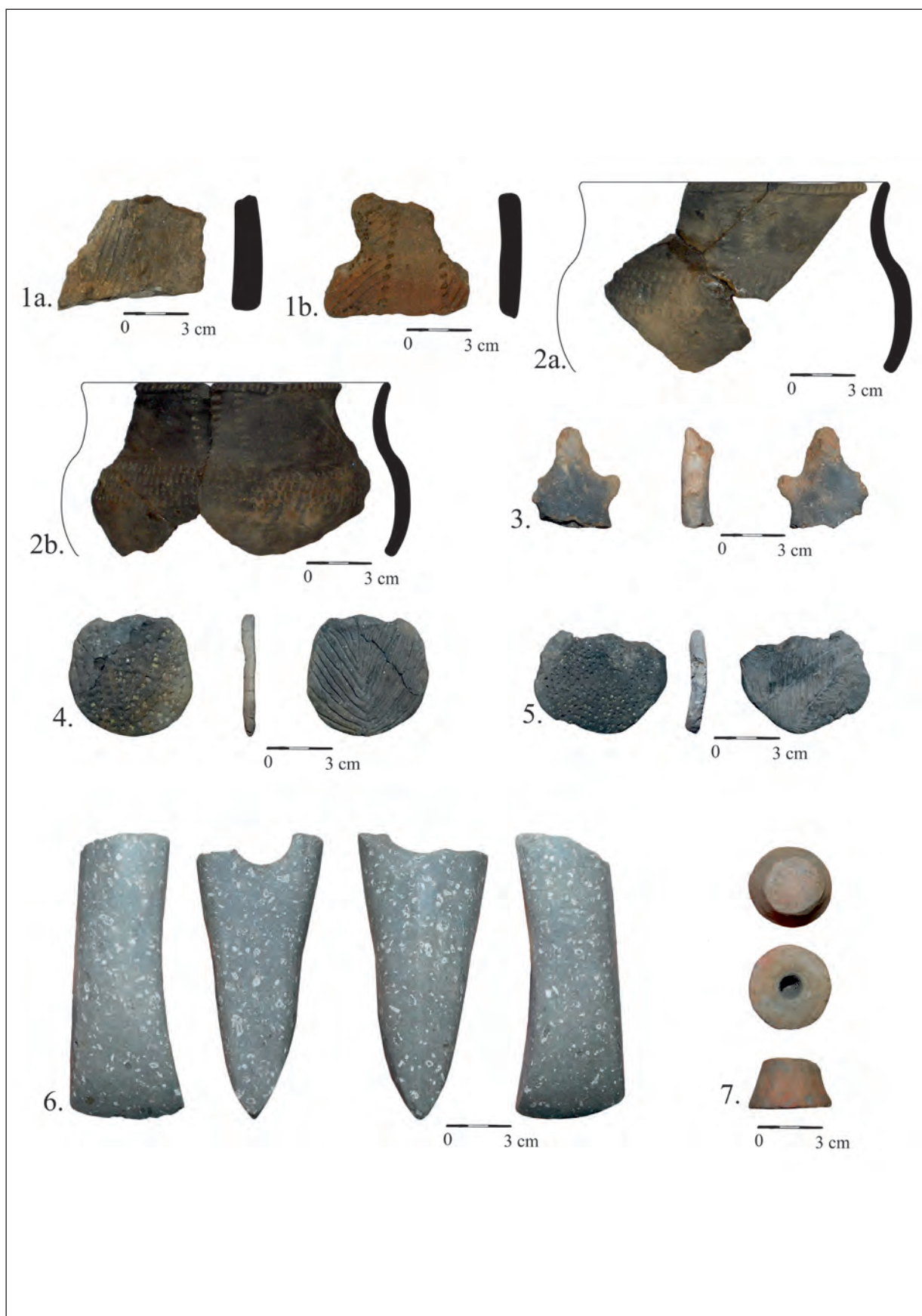
Planşa/Plate 5. Materiale arheologice. Fragmente de oale şi vase de provizii./
Archaeological materials. Fragments of pots and storage vessels.

Planşa/Plate 6. Materiale arheologice. Fragmente de căni şi ceşti./*Archaeological materials. Fragments of cups and mugs.*

Planşa/Plate 7. Materiale arheologice. Fragmente ornamentate./Archaeological materials. Ornamented fragments.

Planşa/Plate 8. Materiale arheologice. Fragmente de vase, statuete, topor şi capăt de băţ./
Archaeological materials. Fragments of vessels, statuettes, axe and stick end.